

Ortaöğretim Son Sınıf Öğrencilerinin Meslek Yönelimini ve Yükseköğretim Kurumlarının Seçimini Etkileyen Faktörler¹

Adnan BOYACI², Mehmet Fatih KARACABEY³, Kıvanç BOZKUŞ⁴

Özet

Bu çalışmanın amacı ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin yükseköğretim kurumu ve mesleki program tercihlerine etki eden etmenleri belirlemektir. Bu araştırmada nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin beraber kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın nitel basamağı, 22 lise son sınıf öğrencisiyle yapılan görüşmeler yoluyla veri toplanmasını, nicel basamağı ise toplanan veriler ışığında geliştirilen anketin 254 öğrenciye uygulanmasını kapsamıştır. Sonuçlara göre öğrenciler, kişisel ilgi ve yeteneklerinden çok, iş bulma olanakları, sınav puanları, maddi olanaklar ve üniversitenin bulunduğu şehrin olanaklarından etkilenmektedir. Öğrenciler tercih ettikleri bölümlerde okutulan dersleri ve derslere giren öğretim elemanlarını tanınamaktadırlar. Aile, arkadaş ve öğretmenler öğrencilerin tercihlerini etkilemede en alt sıralarda yer almıştır. Bölümün kazandıracığı mesleğin saygınlığı öğrenci tercihlerinde etkin rol oynamıştır. Sınav temelli yükseköğretime geçiş sisteminin terk edilerek yerine bütüncül değerlendirmeye dayalı, kişisel ilgi ve yeteneklerin öne çıktığı bir sistemin getirilmesi, rehberlik faaliyetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi, ilgi duyulan bölümlerin derslerinin ve öğretim elemanlarının tanıtılması, ailelerin çocuklarına nasıl destek olabilecekleri konusunda etkin bir şekilde yönlendirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, tercih, mesleki yönelim

Abstract

The purpose of this study is to determine the factors affecting high school students' selection of higher education institutions and occupational programs. In this study, the mixed methods approach which combines qualitative and quantitative data collection techniques is employed. The qualitative phase included interviews with 22 high school students and the quantitative phase collected data from 254 students using a questionnaire developed after the first phase. Results indicated that instead of their personal interests and abilities, students were affected most by the likelihood of finding jobs, exam scores, their financial status and facilities of cities in where universities are located. Students did not recognize courses and the faculty of programs they desired. The effect of families, friends and teachers were ranked the lowest. Also prestige of occupations played an active role. Rather than a system of transition to higher education based on exam scores, a holistic system that focuses on personal interests and abilities should be adopted. Guidance activities should be effective. Introducing of courses and faculties of programs interested is recommended. Counselling families to support their children is also recommended.

Key words: University, choice, professional orientation

GİRİŞ

Ortaöğretim yılları bireyin hayat boyu sürdüreceği bir mesleğin seçiminde bir karara varması gereken önemli yıllardır. Bu yıllarda verilecek yanlış kararlar bireysel açıdan hayat boyu süren mutsuzluk, olumsuz benlik algısı, kendini gerçekleştirememe, tükenmişlik gibi riskler yaratabilir (Ulaş & Yıldırım, 2015). Toplumsal açıdan ise insan sermayesinin verimsizliği ve ekonomik kayıplarla sonuçlanan okul terkine neden olabilir (Aküzüm, Yavaş, Tan & Uçar, 2015; Bülbül & Acar-Güvendir, 2014). Yükseköğretimde okul terki bağlamında ÖSYM'nin 2015 yılı verileri değerlendirildiğinde bu durumun Türkiye özelinde kritik bir eşik oluşturduğu gözlenebilir. Üniversite sınavına giren toplam

¹ Bu çalışma, 7-9 Mayıs 2015 tarihlerinde Gaziantep'te düzenlenen 10. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aboyaci@anadolu.edu.tr

³ Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mfkaracabey@anadolu.edu.tr

⁴ Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kbozkus@gmail.com

öğrenci sayısı (2.126.670) içinde bir programa yerleştirildiği halde mesleğe ilişkin ön/lisans programını ve/veya yükseköğretim kurumunu değiştirmek için sınava giren öğrencilerin sayısı (403.640) toplam öğrenci sayısının yaklaşık beşte birini (% 18,98) oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin yükseköğretim kurumu ve mesleki program tercihlerine etki eden etmenleri belirlemektir. Bu çalışmanın Türk Eğitim Sistemi'nde sorunlu alanlardan biri olarak kabul edilen (Arslan, 2004; Buyruk, 2011; Günay, 2011; Şenses, 2007) yükseköğretime geçiş sistemine ilişkin politika yapıcılara veriye dayalı bir bakış açısı sağlayarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Alan yazında mesleki yönelim ve yükseköğretim kurumlarının seçimine yönelik farklı kuramsal modellemeler yer almaktadır. Bu modellemeler değerlendirildiğinde; Ginzberg (Ginzberg, Ginsburg, Axelrad & Herma, 1951) eğitim öğretim sürecinin başından itibaren bireysel ilgi ve yetenekler ile bunlar arasındaki uyuma, Roe (1954, 1957) bireyin gereksinmelerine, Super (1957) bireyin çevresiyle olan etkileşimine, Tiedeman ve O'Hara (1963) kimlik gelişimine, Holland (1959, 1997) kişilik özelliklerine odaklanmıştır. Blau, Gustad, Jessor, Parnes ve Wilcock (1956), iş gücünün mesleklere doğru akışını ekonomik açıdan değerlendirmişler ve mesleki seçime ilişkin sekiz belirleyici değişken ortaya koymuşlardır. Bu değişkenler, mesleğe ilişkin talep, fonksiyonel gereklilikler, fonksiyonel olmayan gereklilikler, iş nedeniyle elde edilen ödüllerin türü ve miktarı, mesleki bilgi, teknik yeterlilikler, sosyal rol özellikleri ve ödül değer hiyerarşisidir. Perna (2006), öğrencilerin üniversite seçimine ilişkin etmenleri yükseköğretime olan talep, kaynakların temini, beklenen giderler ve beklenen faydalar olmak üzere dört başlık altında değerlendirmiştir. Bu etmenler en geniş katmandan en dar katmana doğru sırasıyla sosyal, ekonomik ve politika düzeyi, yükseköğretim düzeyi, okul ve toplum düzeyi ve öğrencinin yaşam alanı olarak dört katmandan etkilenmektedir.

Meslek tercihi kuramları genel olarak ikiye ayrılmaktadırlar: Meslek tercihinin bir gelişim süreci olarak ele alanlar (Ginzberg vd. (1951), Holland (1959, 1997), Roe (1954, 1957), Schein (1990), Super (1957), Tiedeman ve O'hara (1963)) ve bir karar verme süreci olarak ele alanlar (Bergland, Gelatt, Holland, Littrel). Ginzberg'e göre meslek tercihi, çocukluktan başlayarak yetişkinliğe kadar olan dönemde bireylerin istekleri ile yetenekleri arasındaki uyuma bağlı olarak gelişir (Kuzgun, 2006). Hayal dönemi (6-11 yaş), geçici seçim dönemi (11-18 yaş) ve gerçekçi dönem olmak üzere üç döneme ayrılır (Ayas, Deniz & Kağan, 2010). Ginzberg'in kuramına benzer şekilde Super (1957), meslek tercihinin bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda belirli gelişimsel evrelerde oluştuğunu ileri sürmüştür. Yine ilgiler, yetenekler ve değerler meslek tercihinde etkili olmaktadır. Bireyin kendini algılayış biçimine göre meslek tercihi şekillenmektedir. Fakat o mesleki tercihlerin hayat boyunca değişebileceğini öne sürmüş ve tercih dönemlerini tüm insan hayatına yayarak büyüme evresi (0-14 yaş), araştırma evresi (15-24 yaş), yerleşme evresi (25-44 yaş), koruma evresi (45-64 yaş), çöküş evresi (65 yaş ve sonrası) olarak 5 dönemde incelemiştir (Super, 1957). Tiedeman ve O'hara (1963), meslek tercihinin bireyin kimlik gelişimiyle yakından ilişkili bulmuştur. Onlara göre kimlik gelişimi hayat boyunca devam etmekte ve dolayısıyla meslek tercihi de hayat boyu sürmektedir. Meslek yaşantıları kimlik gelişimini etkiler. Örneğin bireyin mesleği değişince kimliği de değişime uğramaktadır. Kişinin kimliğini etkileyen çocukluk yaşantıları, psiko-sosyal olaylar, biyolojik ve toplumsal yapı gibi etkenler de meslek tercihinin etkilemektedir. Roe'ya (1954, 1957) göre meslek tercihi, büyük ölçüde ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. İhtiyaçların şiddeti güdülenme düzeyini etkiler. Bu ihtiyaçların doyurulması güdülenmeyi olumsuz etkiler. Alt düzeydeki ihtiyaçlar doyurulunca üst düzeydeki ihtiyaçların hissedilmesini engeller. Karşılınmayan ihtiyaçlar güdü kaynakları haline gelirler (Kepçeoğlu, 2004). Holland'a (1959, 1997) göre meslek tercihi kişiliğin meslek hayatına yansımalarıdır. Dolayısıyla meslek tercihi kişilikten büyük ölçüde etkilenmektedir. Schein'a (1990) göre meslek tercihi önemli ölçüde kişisel değerlerden etkilenir. Birey meslek tercihinin kendisi için vazgeçilmez olan değerlere göre yapar. Bu değerlerle uyumlu bir meslek seçen bireyler başarılı ve verimli olur, iş tatmini yaşar. Kariyer değerleri olarak adlandırılan 5 değer bulunmaktadır (Schein, 1990): otonomi, güvenlik, teknik, yönetsel kariyer, girişimcilik. Meslek tercihinin karar verme süreci olarak ele alan kuramcılardan Hilton'a (1962) göre birey, bir karara varmayı gerekli kılan değişimler ortaya çıktığında tutarsızlıklar meydana geleceğinden bir karar vermesi gerekir. Gelatt (1962) ise birbirini takip eden bir süreç öne sürmektedir. Yordayıcı sistem olarak adlandırdığı ilk aşamada birey olası tercihleri, bu tercihlerin olası sonuçlarını ve sonuçların gerçekleşme olasılıklarını hesaplamaktadır. Değer sistemi olarak adlandırdığı ikinci aşamada benimsenen değerlere göre istenemeyecek sonuçlar elenir. Ölçüt adlı aşamada ise bir ölçüte göre karara varılır ve karar değerlendirilir. Bergland (1974) karar verme sürecini bilimsel yöntemle benzeterek aşamalar halinde ele almıştır: Problemin hissedilmesi, problemin tanımı, seçeneklerin

oluşturulması, seçenekler hakkında bilgi toplama, toplanan bilgilerin istekleri karşılama açısından değerlendirilmesi, uygun seçeneğin belirlenerek planın uygulamaya konması ve sonucun değerlendirilmesi. Karar verme sürecini benzer bir yaklaşımla inceleyen Littrel (1987), karar verme sürecini yedi aşamada ele almıştır; problemin tanımı, amaçlar oluşturma, kaynakların belirlenmesi, seçeneklerin göz önünde bulundurulması, karar verme, kararın uygulamaya konulması ve sonuçların değerlendirilmesidir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın yöntemi, nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin beraber kullanıldığı karma yöntemdir. Araştırmanın deseni ise ilk olarak nitel verilerin toplanarak analiz edildiği, sonrasında elde edilen verilere ve alan yazına bağlı olarak geliştirilen ölçme aracıyla nicel verilerin toplandığı keşfedici ardışık desen olarak tasarlanmıştır (Creswell & Plano Clark, 2011). Çalışmanın nitel basamağı, lise son sınıf öğrencileriyle yapılan görüşmeler yoluyla veri toplanmasını, nicel basamağı ise toplanan veriler ışığında geliştirilen anketin öğrencilere uygulanmasını kapsamaktadır. Görüşmeler öğrencilerin yaşadıkları deneyimlere yükledikleri derin anlamların anlaşılması için yapılmıştır (Seidman, 2013). Görüşme verilerinin analizi bütüncül bir resim oluşana kadar kodların ve temaların aranmasıyla yapılmıştır (Johnson & Christensen, 2010). Artvin il merkezinde bulunan 8 lisede 2014-2015 eğitim öğretim yılında son sınıfta okuyan 776 öğrenci çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Nitel basamağın çalışma grubu, Artvin il merkezinde bulunan bir Anadolu lisesinde 2014-2015 eğitim öğretim yılında son sınıfta okuyan 83 öğrenci arasından maksimum çeşitlilik yöntemine göre öğrencilerin bölümleri kıstas alınarak seçilen 22 öğrenciden oluşmaktadır. Geliştirilen ankette üniversite ve bölüm tercihini etkileyen faktörler ile üniversite ve bölümler hakkındaki bilgi kaynaklarının etkilerini yoklayan toplam 22 soru bulunmaktadır. Nicel basamağın örnekleme, Artvin il merkezinde bulunan 8 liseden 2014-2015 eğitim öğretim yılında son sınıfta okuyan 776 öğrenci arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemine göre seçilen 254 öğrenciden oluşmaktadır.

1. Nitel Aşama

Bu aşamada durum incelemesi araştırmalarından tek durum deseni çalışmanın amacını gerçekleştirmek için seçilmiştir (Yin, 2003). İncelenen durum lise son sınıf öğrencilerinin üniversite ve bölüm tercihini etkileyen faktörler, analiz birimi ise rasgele seçilen bir Anadolu lisesidir. Bu lisede öğrenim gören 83 lise öğrencisinden 22 öğrenci maksimum çeşitlilik yöntemine göre bölümler kıstas alınarak belirlenmiştir. Sadece son sınıfta okuyan öğrencilerle görüşülmesinin nedeni, onların tercih yapabilecek olgunluğa eriştiğinin varsayılmasıdır. Öğrencilerle görüşmeler boş bir odada birebir olarak yapılmış ve ses kaydına alınmıştır. Sekiz açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu uzman görüşlerine ve alan yazın taramasından elde edilen bulgulara göre oluşturulmuş ve kullanılmıştır (EK). Ses kayıtları yazıya dökülerek araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Bulunan temalardan araştırmacılar arasındaki uyum yüzdesi 70 ve üzerinde olanlar değerlendirmeye alınmıştır (Miles & Huberman, 1994).

Bulgular

Analiz sonucunda elde edilen bulgular “kariyer yönelimi”, “üniversite olanakları”, “maddi olanaklar”, “çevrenin etkisi” ve “ön bilgiler” olmak üzere 5 ana tema halinde toplanmıştır. Her ana tema altında 3 alt tema olmak üzere toplamda 15 alt tema belirmiştir. Bulgular frekans tablosu halinde özetlenmiştir (Tablo 1). Öğrencilerin cümlelerinden seçilen örnekler ile bulgular yorumlanarak aktarılmıştır.

Tablo 1. Bulgulara ait tema ve alt temalar

Ana Tema	Alt Temalar	n
Kariyer Yönelimi	Sınav puanları	19
	İş bulma olanakları	20
	Kişisel gelişim ihtiyacı	15
Üniversite Olanakları	Üniversitenin saygınlığı	15
	Kampüs olanakları	11
	Şehir olanakları	18
Maddi Olanaklar	Üniversitenin evden uzaklığı	14
	Mezuniyet sonrası ücret	20
	Bölümün toplumdaki konumu	16
Çevrenin Etkisi	Ebeveynlerin etkisi	18
	Arkadaşların etkisi	11
	Öğretmenlerin etkisi	10
Ön Bilgiler	Bölümlerde okutulan dersler	7
	Bölümlerin öğretim kadrosu	0
	Gerekli yeterliklere sahip olma	12

Kariyer Yönelimine yönelik olarak öğrencilerin büyük bir bölümü tercihlerini sınav puanlarına göre ve mezuniyet sonrası iş bulma olanaklarına göre yapmaktadırlar. Bununla birlikte öğrencilerin önemli bir kısmı kişisel gelişim ihtiyaçları dolayısıyla tercihte bulunmaktadırlar. Öğrenciler kendilerini geliştirmeye olan ihtiyaçlarının farkındadırlar. Yeterince çalışırlarsa üniversite öğrenimlerinde başarılı olabileceklerini de ifade etmişlerdir.

Sınav puanlarıyla alakalı olarak 1. Öğrenci bir bölüm belirlediğini ama üniversite tercihini sınav puanına göre yapacağını *“ben direkt bir üniversite adı belirlemedim çünkü puanımın ne olacağını tam olarak bilmiyorum bölüm olarak radyo televizyon istiyorum ona göre uygun üniversiteleri tercih ederim”* diyerek belirtmiştir. 2. Öğrenci ise sınav puanlarının düşük gelmesi durumunda bölüm tercihlerinin etkileneceğini *“YGS bizim için büyük bir yıkım oldu bölümleri değiştirmek zorunda kalabiliriz”* diyerek belirtmiştir. 7. Öğrenci ise üniversitelerin değerini puanlarına göre belirlediğini *“puanı Hacettepe’yle aynı olduğundan orasını da istiyorum”* diyerek ifade etmiştir. Benzer şekilde aynı öğrenci bölümün değerini de puanına göre belirlediğini *“puanına bakarım eğer yüksekse okumak isterdim”* sözleriyle belirtmiştir. Sınav puanlarının bölüm tercihi üzerindeki etkisinin ne kadar büyük olduğunu 8. öğrencinin *“ilk hedefim psikolojiydi ama YGS’den sonra artık olmayacak”* demesiyle anlayabiliriz. Benzer şekilde 9. öğrenci de *“PDR düşünüyordum ama YGS’den kötü puan alınca artık aklımda bir şey kalmadı bakalım yine puana göre bir şey yapacağım artık”* demiştir. Yine 10. öğrenci *“YGS’ye girmeden önce hukuk istiyordum ama puanlar açıklandıktan sonra biraz düşme oldu PDR ve sosyal hizmetler düşünmeye başladım”* diyerek ve 11. Öğrenci *“eskiden PDR düşünüyordum ama YGS kötü geçince artık düşünmüyorum”* diyerek bölüm tercihlerinin alacakları puanlara bağlı olduğunu ifade etmiştir. 19. öğrenci ise yüksek puanlı bölümlerin daha iyi olduğu öngörüsünü *“tercihlerimi puana göre yapacağım, yüksek puanlı bölümler daha iyidir”* ifadeleriyle belirtmiştir.

İş bulma olanakları da öğrencilerin bölüm ve üniversite tercihlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Zira 2. öğrenci *“diğer öğretmenliklere göre [PDR’nin] atanması da daha iyi. Zaten mezun olduğum zaman seçim zamanına denk geliyor o zaman kontenjan daha fazla olur”* sözleriyle istediği bölümü atanma olanağının yüksek olmasından dolayı seçtiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde 3. öğrenci de *“sınıf öğretmenliğinin atanması diğer öğretmenlere göre daha fazla”*, 7. öğrenci ise *“Şu an sadece sosyal hizmetler düşünüyorum çünkü çalışma alanları çok”* ve 4. öğrenci *“öğretmenlik de olabilir de atanması güç olduğu için kafamda yok”* demiştir. 11. öğrenci ise *“aslında çocuklarla ilgilenmeyi sevmiyorum ama çocuk gelişiminin iş olanağı çok, önü açık dediler”* sözleriyle aslında kişisel ilgilerine uymadığı halde belki de mutsuz olacağı bir mesleği iş bulma olanağı iyi olduğu için tercih edeceğini belirtmiştir.

Kişisel gelişim ihtiyacıyla ilgili olarak öğrenciler üniversitede okumanın kendilerini geliştireceğini düşünmektedirler. Bununla alakalı olarak 4. öğrenci *“kendimi geliştirmek istiyorum, İngilizcem ileri letmek istiyorum, farklı yerler, farklı insanlar görmek istiyorum”* ve 7. öğrenci *“kendimi geliştirmeyi de çok istiyorum. Bir uzmanla Doçent bir olmuyor o yüzden ne kadar ileri gidersem mümkün olduğunca o kadar iyi olur”* ifadelerini sarf etmiştir.

Üniversite olanaklarına dair öğrencilerin önemli bir kısmı üniversite tercihlerini üniversitenin bulunduğu şehrin olanaklarını göz önünde bulundurarak yaptıklarını belirtmiştir. Üniversitenin

saygınlığı da tercihleri etkileyen önemli bir faktördür. Öğrencilerin yarısı ise kampüs olanaklarının tercihlerini etkilediğini belirtmiştir. Üniversitenin saygınlığının üniversite seçimini etkilediğini 1. öğrencinin *“okulların geçmişine bakıyorum daha tanınmış olduğu için tercih ediyorum”* ve 2. öğrencinin *“gelişmiş ve adı [Samsun OMÜ] var o yüzden dört senemin iyi geçmesini istiyorum”* sözleriyle anlayabiliriz. Kampüs olanakları da üniversite seçimini saygınlığı kadar olmasa da etkilemektedir. Nitekim bu durumu 15. öğrenci *“beni şehirden çok üniversitenin kendisi çekiyor”* diyerek belirtmiştir. Üniversitenin bulunduğu şehrin olanakları ise öğrencilerin tercihlerini kampüs olanaklarına göre daha fazla etkilemiştir. Zira 7. öğrenci *“Beyazıt kampüsüne gittim gördüm ve çok beğendim o yüzden orasını istiyorum [İstanbul Üniversitesi] ama şehir beni daha çok çekiyor”* ve 8. öğrenci *“şehir daha önemli benim için kampüsü araştırmadım”* demiştir. Benzer şekilde 9. öğrenci *“Samsunu gezdim, gördüm çok güzel bir şehir o yüzden orasını istiyorum”* ifadesini kullanmıştır.

Maddi olanaklardan en çok bölümlerden mezun olduğunda alınan maaş öğrencileri etkilemiştir. Hatta bazılarında göre en önemli faktör maaş olmaktadır. Mesela 6. öğrenci *“bizi en çok işin maaşı çekiyor gerisi pek önemli gelmiyor”* derken 11. öğrenci *“en çok maaşına bakıyoruz biz sonra iş bulma olanaklarına”* demiştir. Benzer şekilde 4. öğrenci de *“İş açısından para olarak da 4 yıl sonrasını düşünmek gerekirse bu bölümler daha iyi”* demiştir. Maaşa paralel olarak bölümlerin kazandırdığı mesleğin toplumdaki konumu da önemli olmaktadır. Bu konuda 10. öğrenci *“hukuk istiyorum çünkü bence diğerlerine göre daha çok değer verilen bir meslek”* derken 4. öğrenci *“...bir de öğretmenlik eskisine göre kabul görmüyor pek”* diyerek bölümlerin saygınlığı tercih yaparken hesaba kattıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük bir bölümü şehir dışında eğitim almak isterken bir kısmı da maddi olanakları yetersiz olduğu için şehirden uzaklaşmaya sıcak bakmamaktadır. Zira 3. öğrenci *“[AÇÜ] daha yakın olduğu içi maddi açıdan ve ulaşım olarak da rahat”* ve 5. öğrenci *“buraya yakın olsun istiyorum çünkü burayı seviyorum ve uzaklaşmak istemiyorum”* ifadelerini sarf etmiştir.

Çevrenin etkisi teması altında öğrenciler içerisinde ebeveynlerinden etkilenenlerin oranı çoğunluktadır. Öğrencilerin çoğu bu etkilenenin baskıdan çok tavsiye niteliğinde olduğunu belirtmiştir. 1. öğrenci *“beni hiç kısıtlamadılar [Ailem] bölümümü söylediğim zaman da beni kısıtlamadılar”,* 2. öğrenci *“babam kendi halime bıraktı beni. Neyi kazanacağım bana kalmış yani”* ve 7. öğrenci *“babam sadece 4 yıllık oku dedi gerisini bana bıraktı”* ifadeleriyle bu durumu desteklemişlerdir. 9. öğrenci ise *“ben serbest değilim ailem hangi bölümü okuyacağıma karışıyor, uzağa gitmemi istemiyor”* ifadesiyle diğer öğrencilerden ayrılarak ailesinin kendisine baskı yaptığını belirtmiştir. Öğrencilerden akrabalarının mesleklerinden etkilenenler de olmuştur. Mesela 5. öğrenci *“dayım avukat, onu gördükçe insan diyor avukat mı olsam diye”* ifadesini ve 6. öğrenci ise *“dayım öğretmen, halamın oğlu polis onlar tavsiye ediyorlar”* ifadesini sarf etmiştir. Arkadaşlardan edinilen bilgiler ise ikinci sırada yer almaktadır. Bu konuda 7. öğrenci *“önce arkadaşımın yakını beni bilgilendirdi çalışma koşulları rahat, kendi odası var filan”* derken 10. öğrenci *“İzmir’de abim olduğu için, Samsun’da da arkadaşım olduğu için okumak istiyorum”* demiştir. Öğretmenlerin etkisi ise diğer faktörlerden daha zayıf kalmaktadır. Öğrenciler bunun sebebinin rehberlik faaliyetlerinin yetersizliğine bağlamaktadırlar. Zira ilk iki seneleri boyunca rehberlik derslerinin verimli işlenmediğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin tercih ettikleri üniversite ve bölümlere dair sahip oldukları ön bilgiler çok sınırlıdır. Çünkü öğrenciler, istedikleri bölümlerde verilen dersleri kısmen bildiklerini belirtirken öğrencilerin tümü istedikleri bölümlerin öğretim kadrolarını hiç bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bunlara gerekçe olarak da yoğun sınav stresi ve çalışmaları yüzünden dersleri ve öğretim kadrolarını araştırmaya fırsat bulamadıklarını öne sürmüşlerdir. Derslerle alakalı olarak 2. öğrenci *“onları [dersleri] hiç bilmiyorum”* derken 7. öğrenci *“hangi dersler olduğunu bilmiyorum ama matematik yoktur”* demiştir. 10. öğrenci ise *“hocaları hakkında hiç bilgim yok bir tek Erzurum’da okumayın diyorlar. Hocalarında sıkıntı varmış galiba”* diyerek hocaları tanımadığını ifade etmiştir.

2. Nicel Aşama

Geliştirilen ankette üniversite ve bölüm tercihini etkileyen faktörler ile üniversite ve bölümler hakkındaki bilgi kaynaklarının etkilerini yoklayan 16 madde bulunmaktadır. Nitel aşamada oluşan temalar, kapsamlı bir alan yazın araştırması ve uzman görüşleri doğrultusunda madde havuzu oluşturulmuştur. Hiç (1) ile pek çok (5) arasında derecelendirilmiş beşli Likert tipinde hazırlanan deneme formu alan, dil, ölçme ve değerlendirme uzmanlarının görüşlerine başvurularak kapsam geçerliği sınanmıştır. Artvin il merkezinde 2014-2015 eğitim öğretim yılında son sınıfta okuyan 776 lise öğrencisi nicel basamağın evrenini oluşturmuştur. Tercih yapabilmek için yeterli bilgi birikimi ve

olgunluğa sahip oldukları düşünüldüğünden evrene sadece son sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. %5 kabul edilebilir hata ve %10 güven aralığına göre 201 öğrenciye ulaşılması gerekmektedir. Bu çalışmada 254 öğrenciye ulaşılmıştır. Dolayısıyla örneklemin yeterli temsil gücüne sahip olduğu iddia edilebilir. Öğrenciler formları doldururken onlara rehberlik edilmiştir. Hatalı doldurulan formlar ve Z puanları -3 ile +3 arasında olmayan değerler elendiğinde geriye kalan 231 form analiz edilmiştir. Verilerin basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde normal dağılıma yakın olduğu anlaşılmıştır.

Bulgular

Maddelerin aldığı ortalama puanlar incelendiğinde iş bulma olanaklarıyla alakalı olan ilk iki maddenin $\bar{X}=4.51$ düzeyinde en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). En düşük ortalama ($\bar{X}=1.85$) ise sonuncu madde olan öğretim kadrosunun bilinmesiyle alakalı maddedir. Üniversite ve bölümlerden mezun olduktan sonraki iş bulma olanakları, sınav puanları ve üniversitenin bulunduğu şehrin olanakları öğrencilerin tercihlerini ‘pek çok’ düzeyinde etkilemektedir. Öğrencilerin kendilerini geliştirme isteği, üniversitenin saygınlığı, bölümün mezuniyet sonrasındaki ücretleri, bölümün toplumdaki konumu ve üniversitenin kampüs olanakları tercihleri ‘çok’ düzeyinde etkilemiştir. Diğer etkenler ise ‘az’ düzeyinde öğrenci tercihlerini etkilemiştir. İstatistikler incelendiğinde genel olarak anket sonuçları ile görüşmelerden elde edilen bulguların birbirleriyle tutarlılık arz ettikleri söylenebilir.

Tablo 2. Maddeleere ait istatistikler

No	Madde	\bar{X}	SS
1	Üniversiteden mezuniyet sonrasındaki iş bulma olanakları üniversite tercihim etkiler	4.51	.665
2	Bölümün mezuniyet sonrasındaki iş bulma olanakları bölüm tercihim etkiler	4.51	.678
3	YGS ve LYS sınavlarından aldığım puanlar bölüm tercihim etkiler	4.43	.782
6	Üniversitenin bulunduğu şehrin olanakları üniversite tercihim etkiler	4.23	.762
13	Kendimi geliştirme isteğim bölüm tercihim etkiler	4.18	.830
4	Üniversitenin saygınlığı üniversite tercihim etkiler	4.01	.847
8	Bölümün mezuniyet sonrasındaki ücretleri bölüm tercihim etkiler	3.90	1.065
15	İlgi duyduğum bölümlerde başarılı olabilmek için gerekli yeterliklere sahibim	3.77	.893
9	Bölümün toplumdaki konumu bölüm tercihim etkiler	3.76	1.026
5	Üniversitenin kampüs olanakları üniversite tercihim etkiler	3.52	.995
14	İlgi duyduğum bölümlerde hangi derslerin okutulduğunu biliyorum	3.24	1.146
10	Ebeveynlerim bölüm tercihim etkiler	2.51	1.083
7	Üniversitenin evimden uzaklığı üniversite tercihim etkiler	2.38	1.216
12	Öğretmenlerim bölüm tercihim etkiler	1.99	1.040
11	Arkadaşlarım bölüm tercihim etkiler	1.88	.982
16	İlgi duyduğum bölümlerin öğretim kadrosunu tanıyorum	1.85	1.073

SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ülkemizde öğrenciler alan yazındaki modellerin aksine kişisel ilgi ve yeteneklerinden çok, iş bulma olanakları, sınav puanları, maddi olanaklar ve üniversitenin bulunduğu şehrin olanaklarından etkilenmektedirler. Bunun sebebi sınav temelli yükseköğretime geçiş sistemi ve ekonomik sıkıntılar olabilir. Nitekim araştırmalara göre öğrencilerin tercihlerinde sınav puanlarının etkisinin büyük olduğu saptanmıştır (Gavcar, Bulut & Karabulut, 2005). İş bulma olanakları tercihleri en çok etkileyen etken olmuştur. İş bulma olanakları işten elde edilecek kazançlardan daha önemli bir rol oynamıştır. Bu durum daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarıyla tutarlılık arz etmektedir (Pekkaya & Çolak, 2013; Say, 2008; Şahin, Zoraloğlu & Fırat, 2011). Tercihlerin kişisel ilgi ve yeteneklere göre yapılmaması okul terkine, hayat boyu süren mutsuz bir yaşama, düşük iş verimine ve ekonomik kayıplara neden olabilir. Öğretmenler ise öğrencileri yönlendirmede yetersiz kalmaktadırlar. Öğrencilerin de belirttiği gibi

rehberlik faaliyetlerinin etkili yürütülemiyor olması bu sorunun nedeni olabilir. Öğrenciler tercih ettikleri bölümlerde okutulan dersleri ve derslere giren öğretim elemanlarını tanımamaktadırlar. Dolayısıyla öğretimin kalitesini üniversitenin saygınlığına ve puanına göre tahmin etmektedirler. Bu ise öğrenmekten çok bir meslek sahibi olmanın amaçlandığını ima etmektedir. Ayrıca araştırmalara göre fakülteleri hakkında önceden bilgi sahibi olan öğrenciler okullarından daha çok memnun olmaktadır (Gülcan, Kuştepeli & Aldemir, 2002). Öğrencilerin önemli bir kısmı kendilerini geliştirmeyi arzulamakta ve üniversitede başarılı olacağına inanmaktadır. Üniversite mezunu olmanın artık bir norm haline gelmesi bu durumda bir rol oynamış olabilir. Daha önceki çalışmalarda da öğrencilerin bilgi birikimlerini artırmayı istemeleri ve başarılı olma güdülerini tercihlerinde önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır (Gülcan, Kuştepeli & Aldemir, 2002; İbiş, 2011; Sav, 2008; Şahin, Zoraloğlu & Fırat, 2011). Aile, arkadaş ve öğretmenler öğrencilerin tercihlerini etkilemede en alt sıralarda yer almıştır. Bu çevrelerin fazla etkili olamadığı daha önce yapılan araştırmalarda da ortaya konmuştur (İbiş, 2011). Hâlbuki ailenin desteği kariyer gelişimini olumlu yönde etkilemekte, bu desteğin olmaması tercihlerde karar verme gücüne sebep olabilmektedir (Dietrich & Kracke, 2009). Bunun sebebi olarak iş bulma olanakları, sınav puanları, kişisel ilgi ve yeteneklerin baskın olması gösterilebilir. Bölümün kazandıracığı mesleğin saygınlığı da öğrenci tercihlerinde etkin rol oynamıştır. Saygın bir mesleğe sahip olmanın öğrencilerce önemli olduğu daha önce yapılan araştırmalarda da ortaya konmuştur (İkikat Tümer, Miran & Birinci, 2009; Sav, 2008).

Bu çalışmanın sonuçlarına göre önerilebilecekler şunlardır: Sınav temelli yükseköğretime geçiş sistemi terk edilerek yerine batıda olduğu gibi bütüncül (holistik) değerlendirmeye dayalı, kişisel ilgi ve yeteneklerin öne çıktığı bir sistem getirilmelidir. Rehberlik faaliyetleri etkili bir şekilde yürütülmelidir. İlgi duyulan bölümlerin dersleri ve öğretim elemanları tanıtılmalıdır. Öğrencilere iş garantisi olan, saygın bir mesleği seçmenin her şey olmadığı, kendi yetenek ve kişiliklerine uyan, yapmaktan hayat boyu zevk alabilecekleri bir mesleği seçmelerinin daha önemli olduğu anlatılmalıdır. Aileler çocuklarına nasıl destek olabilecekleri konusunda etkin bir şekilde yönlendirilmelidirler.

KAYNAKÇA

- Aküzüm, C., Yavaş, T., Tan, Ç., & Uçar, M. B. (2015). İlköğretim kurumu öğrencilerinin devamsızlık ve okul terk nedenleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 167-191.
- Arslan, M. (2004). Eğitim sistemimizin kapanmayan yarısı-yükseköğretime geçiş. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 37-51.
- Ayas, T., Deniz, M., & Kağan, M. (2010). Ginzberg ve arkadaşlarının gelişim kuramına dayalı örnek bir mesleki grup rehberliği çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1096-1117.
- Bergland, B. W. (1974). *Career planning the use of sequential evaluated experience*. Boston: Houghton Mifflin.
- Blau, P. M., Gustad, J. W., Jessor, R., Parnes, H. S., & Wilcock, R. C. (1956). Occupational choice: A conceptual framework. *Industrial & Labor Relations Review*, 9(4), 531-543.
- Buyruk, H. (2011). Yükseköğretime geçiş sorunsalı. *Eğitim Bilim Toplum*, 7(26), 69-88.
- Bülbül, T. & Acar-Güvendir, M. (2014). Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yükseköğretim yaşamına uyum düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 397-418.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2. b.). Thousand Oaks: Sage.
- Dietrich, J. & Kracke, B. (2009). Cross informant ratings of self and other regulation at career transitions in adolescence. *Journal of Vocational Behaviour*, 75(2), 109-119.
- Gavcar, E., Bulut, Z. A., & Karabulut, A. N. (2005). Öğrencilerin iktisadi ve idari bilimler fakültesini tercih nedenleri ve beklentileri (Muğla üniversitesi örneği). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 21-39.
- Gelatt, H. B. (1962). Decision-Making: A conceptual frame of reference for counseling. *Journal of Counselling Psychology*, 9(3), 240-245.
- Ginzberg, E., Ginsburg, S. W., Axelrad, S., & Herma, J. L. (1951). *Occupational choice, an approach to a general theory*. New York: Columbia University Press.
- Gülcan, Y., Kuştepe, Y., & Aldemir, C. (2002). Yükseköğretim’de öğrenci doyumu: kuramsal bir çerçeve ve görgül bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(1), 99-114.
- Günay, D. (2011). Türk yükseköğretiminin yeniden yapılandırılması bağlamında sorunlar, eğilimler, ilkeler ve öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3), 113-121.
- Hilton, T. L. (1962). Career decision-making. *Journal of Counseling Psychology*, 9(4), 291-298.
- Holland, J. L. (1959). A theory of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6(1), 35-45.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments* (3. b.). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- İbiş, E. (2011). *Öğrencilerin üniversite bölüm tercihleri ve kariyer yönelimleri arasındaki ilişkiye dair bir araştırma*. Düzeltilmiş Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İkikat Tümer, E., Miran, B., & Birinci, A. (2009). Bulanık eşli karşılaştırma yöntemiyle atatürk üniversitesi öğrencilerinin fakülte tercihlerini belirleyen hedeflerinin analizi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 119-136.
- Johnson, B. & Christensen, L. B. (2010). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Kepçeoğlu, M. (2004). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: Alkım.
- Kuzgun, Y. (2006). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı*. Ankara: Nobel.
- Littrel, J. J. (1987). *From school to work*. South Holland: The Goodheart-Willcox Company.
- Miles, M. B. & Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage.
- Pekkaya, M. & Çolak, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin ahp ile belirlenmesi. *Bülent Ecevit Üniversitesi The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 797-818.
- Perna, L. W. (2006). Studying college access and choice: A proposed conceptual model. In J. C. Smart (Ed.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research* (Vol. XXI, pp. 99-157). Netherlands: Springer.
- Roe, A. (1954). A new classification of occupations. *Journal of Counseling Psychology*, 1(4), 215-220.

- Roe, A. (1957). Early determinants of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 4(3), 212-217.
- Sav, D. (2008). *Bireysel kariyer planlamada etkili olan faktörler ve üniversitelerin etkisi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Schein, E. (1990). *Career anchors discovering your real values*. New York, Willey and Sons.
- Seidman, I. (2013). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences* (4. b.). New York: Teachers College Press.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers*. New York: Harper & Brothers.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R., & Fırat, N. Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları, eğitsel hedefleri, üniversite öğreniminden beklentileri ve memnuniyet durumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3), 429-452.
- Şenses, F. (2007). Uluslararası gelişmeler ışığında Türkiye yükseköğretim sistemi: temel eğilimler, sorunlar, çelişkiler ve öneriler. *Economic Research Center Working Papers in Economics*, 7(5).
- Tiedeman, D. V. & O'Hara, R. (1963). *Career development: Choice and adjustment*. New York: College Entrance Examination Board.
- Ulaş, Ö. & Yıldırım, İ. (2015). Lise öğrencilerinde mesleki olgunluğun yordayıcıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2): 151-165.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods* (3 b.). Thousand Oaks: Sage.

EK – Görüşme Formu

1. Yükseköğretimde okumak istediğiniz bölüme veya bölümlere karar verdiniz mi?
2. Bölüm tercihi kararınızı etkileyen faktörler nelerdir?
3. Tercih ettiğiniz bölümü veya bölümleri okumak istediğiniz üniversiteye karar verdiniz mi?
4. Üniversite tercihi kararınızı etkileyen faktörler nelerdir?
5. Tercih ettiğiniz bölüm ve üniversiteler hakkında bilgiye sahip misiniz?
6. Bölümlerde okutulan dersleri ve bölümlerin öğretim kadrosunu biliyor musunuz?
7. Sahip olduğunuz bilgileri nerelerden edindiniz?
8. Tercih ettiğiniz bölümlerden başarılı bir şekilde mezun olabilecek yeterliliğe sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Factors Affecting the Professional Orientation and the Selection of Higher Education Institutions

Adnan BOYACI, Mehmet Fatih KARACABEY, Kıvanç BOZKUŞ

Summary

INTRODUCTION

High school years are very important in forming priorities in the selection of higher education institutions and occupational programs. Any wrong choice may result in lifelong unhappiness, low self-efficacy, burnout and school dropouts. Given the fact that almost a quarter of higher education students dropout from their institutions to retake entrance exams, it is cruel to guide high school students in choosing programs best suited to their personal interests and abilities. The purpose of the study is to determine the factors affecting senior high school students' choices of higher education institutions and occupational programs. It is also aimed to help policy makers by providing them research based evidence in making decisions to improve the transition to higher education process.

METHODS

The mixed methods research methodology was employed in this study. The research design used was the sequential exploratory mixed methods design which consisted of qualitative and quantitative phases respectively. The qualitative phase was done by interviewing 22 high school senior students attending at a high school. The study group were selected using maximum likelihood method based on their majors. The interview form included 8 open ended questions constructed after a comprehensive literature review and specialist consultation. 5 main and 15 subthemes appeared after the inductive coding procedure. Inter-coder agreement was over 70%. A frequency table and example participant responses were presented to elaborate findings. In the quantitative phase a 16 item 5 point Likert type questionnaire was developed using the findings of the qualitative phase, literature review and specialist consultation. The population of this phase consisted of 776 senior high school students attending at 8 high schools located in Artvin city center, which is a province of Turkey. The sample included 254 students selected by employing simple random sampling method.

FINDINGS

Students are highly affected by the possibility of finding jobs, exam scores, fiscal abilities and city facilities rather than personal interests and abilities as indicated in the literature. Teachers remained insufficient in guiding students. Students do not know the courses and faculties of the programs they prefer. They guess the quality of education in the higher education institutions they prefer on the basis of the prestige and entrance score of that institution. A great portion of the participants have a desire to personal development and they believe that they will be successful in the higher education institutions they prefer. Families, friends and teachers were ranked at lower levels in affecting student choices.

RECOMMENDATIONS

Entrance to higher education system that is based solely on exam scores should be abandoned in favor of the holistic approach which takes personal interests and abilities into consideration. Guidance and counseling activities should be conducted more efficiently. Courses and faculties of the programs preferred by students should be introduced to students. The idea that it is more important to choose an occupation suited to personal interests and abilities than choosing another just for its high income should be communicated in schools by every stakeholder. Families should be guided in this manner too so they can affect their children effectively.